

ALTAY TÜRKLERİNİN DESTANI MAADAY KARA'DA KADIN KARA ŞAMAN TİPİ BAĞLAMINDA ABRAM MOOS KARA TAACI KARAKTERİ ÜZERİNE BAZI TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

Zülfikâr BAYRAKTAR¹

ÖZET

Maaday Kara, Güney Sibiryâ'da yaşayan Altay Türklerinin önemli kahramanlık destanlarından biridir. Binlerce yıllık yaşam mücadelesinin iki neslin, yani yaşlı baba ve yaşamı sürdürecektir olan oğlun yaşamına sığdırılarak anlatıldığı destanda odak noktası, ölüm korkusu ve ölümsüzlük arayışıdır. Destanın kahramanı ve Maaday Kara'nın oğlu olan Kögüdey Mergen, hayatın sırrını çözmek, annesiyle babasını ölümler diyarından yeryüzüne geri getirmek, sürülerini ve halkını ölümün pençesinden kurtarmak için yeraltı dünyasına iner. Destanda meydana gelen olaylar orta dünya, yeraltı ve gökyüzü olmak üzere üç farklı boyutta cereyan etmektedir. Orta dünya canlıların mekânıdır. Yeraltı ise ruhların ve ölümlerin âlemidir. Gökyüzü ise bilinmeyen ve insan ötesi bir boyuttur. Bu üç farklı boyutun kapıları birbirine kapalı değildir ve birinden diğerine gitmek ve geri dönmek mümkündür. Maaday Kara destanı Şamanist düşünce doğrultusunda bu dünyayı ve öbür dünyayı algılamaya çalışan bir toplumun ürünüdür. Destanın genelinde Şamanizm inancının izlerini görmek mümkündür. Maaday Kara destanında dikkati çeken unsurlardan biri de özellikle Şaman prototipine uygun erkek ve kadın kahramanların destan içinde aktif rol oynamalarıdır. Makalede bu bağlamda, Maaday Kara destanında, özellikle kadın kara şaman arketipine örnek gösterilebilecek ve destanda yeraltı dünyasının hâkimi Erlik Bey'in kızı ve yeryüzünde yaşayan Kara Kula Kağan'ın eşi olarak geçen Abram Moos Kara Taacı karakteri incelenerek, bu karakterin destan boyunca oynadığı rol ve işlev örneklerle tespit ve tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Destan, Maaday Kara, Şamanizm, tip, Abram Moos Kara Taacı.

Bayraktar, Zülfikâr. "Altay Türklerinin Destanı Maaday Kara'da Kadın Kara Şaman Tipi Bağlamında Abram Moos Kara Taacı Karakteri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler". *Siberian Studies (SAD)* 2.5 (2014): 1-24.

¹ Yrd. Doç. Dr., Gediz Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, e-posta: zulfikarbay(at)gmail.com.

Bayraktar, Z. (2014). Altay Türklerinin Destanı Maaday Kara'da Kadın Kara Şaman Tipi Bağlamında Abram Moos Kara Taacı Karakteri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler. *Siberian Studies (SAD)*, 2 (5), s.1-24.

SOME FINDINGS ON FEMALE BLACK SHAMAN TYPE ABRAM MOOS KARA TAACI IN ALTAI EPIC OF MAADAI-KARA

ABSTRACT

Maadai-Kara is the heroic epic of the Altai Turks who live in South Siberia. The epic is about a thousand years of struggle of life which is fit into two generations' – an old father's and his son's - life. Its focal point is the fear of death and search for immortality. Kögüdei Mergen, who is the hero of the epic and son of Maadai Kara, goes to the underground to unlock the secret of life, to bring his mother and father back to the world from the world of the dead and save his livestock and people from death. The epic takes place in three different dimensions called the world, the underground and the heavens. The world is the place of the living creatures. The underground is the world of spirits and the dead. The heaven is unknown and beyond what man knows. The portals of these three dimensions are not closed to each other and it is possible to pass through one from another and return. The Epic of Maadai-Kara is the product of the society which tries to perceive this world and other world according to Shamanism. It is possible to see the traces of shamanistic belief throughout the epic. One of the prominent elements of Maadai-Kara is that especially male and female heroes, who fit to prototype of Shamans, play an active role in the epic. Abram Moos Kara Taacı may be regarded as a female shamanic prototype. In this study, we will try to ascertain and analyze the role and function of the character Abram Moos Kara Taacı, the daughter of Erlik Kaan, who is the ruler of the underground, and the wife of Kara Kula, who lives in the world.

Keywords: Epos, Maaday Kara, Shamanism, type, Abram Moos Kara Taacı.

Giriş

Dünyada bilinen birçok dini ve felsefi sistemlerden etkilendiği gibi, yine bu sistemler üzerinde tesiri olan inanışlardan biri de Şamanizm olmuştur. Şamanlık kurumu, her şeyin ruhu olduğu gerçeğinden hareket ederek, bu ruhların değişik dünyalarda yaşadığını ve bu ruhların buluşma yerlerinin, bizlerin de yaşadığı mekân olan orta dünya olduğu fikri üzerine kurulmuştur (Lvova-Oktyabrskaya vd., 2013: 120). Bu inanç sistemine göre bizlerin de yaşadığı orta dünya, görünen ve görünmeyen âlemlerin tesiri altındadır. Bu inanç sisteminin yeryüzündeki seçilmiş temsilcileri olan şamanlar, kendilerine özgü uygulamalar ve pratiklerle ata ruhlarının, yaşamın, doğanın ve ölmüş insanların ruhlarıyla iletişime geçerek bizleri kozmik dünyanın bilinmeyen boyutlarıyla tanıştırmakta ayrıca yine bu yolla toplumların huzur ve refahını, sağlık ve mutluluğunu sağlamaya çalışmaktadırlar (Bayat, 2012: 11-12; Perrin, 2013: 9-14; Arit, 2013: 23-24). Birçok kültürde izlerini takip etmenin mümkün olduğu bu inanç sistemi, dünyamızı algılamada ve anlamlandırmada bizlere önemli ipucular sunmaktadır. Günümüz dünyasında, insanların kendi ruh dünyalarını yeniden keşfetme düşüncesi, neo şamanlığın veya bir diğer söylemle post şamanlık düşüncesinin yeniden yaygınlık kazanmasına imkân sağlamıştır (Bayat, 2013: 280-286). Bu bağlamda günümüz neo şamanlık düşüncesine göre Şamanizm, psişik, duygusal ve spiritüel iyileştirme; madde ötesi dünyada ve bilincin derinliklerinde keşif, araştırma yapabilme ve bilgi toplama sistemi olarak tarif edilebilmektedir (Gün, 2014: 13).

Şamanist düşünce sisteminin temsilcileri olan şamanlar üzerine yapılan bilimsel çalışmalarda artış her ne kadar memnuniyet verici olsa da, özellikle kadın şamanlar üzerine yapılan araştırmaların azlığı, bu sahada büyük bir problem ve eksiklik olarak karşımızda durmaktadır. Şamanlık kurumunun halen hayatiyet gösterdiği Türk coğrafyasında, kadın şamanların erkek şamanlara nispette sayıca daha az olması ve toplumsal yaşamda kadın şamanların işlevlerini günden güne yitirmesi gibi temel sebepler, bu problem ve eksikliğin ana kaynağını teşkil etmektedir. Ayrıca Türk şaman efsane ve memoratlarında kadın şamanlara pek yer verilmeyişi ve bu anlatılarda kadın şamanların erkeklerden daha zayıf olduğu fikrinin vurgulanması, yine bu sahada yapılacak çalışmalar için kötü bir referans oluşturmuştur (Bayat, 2012: 12-13). Hâlbuki eldeki kaynak ve veriler incelendiğinde, Güney Amerika ve Sibiryalı halklarının mitolojik anlatılarında ilk ritüelleri erkeklerin değil, kadınların maske takarak yaptıkları, ruhları yönlendirdikleri bilinmektedir (Vogel, 2012: 12; Bayat, 2012: 12; Perrin, 2013: 91-93). Ayrıca yine, Türklere komşu olan Moğollarda, Çukçilerde Kamçatkalılarda, Tunguzlarda ve daha birçok yakın halkın inancında ilk şaman, kadındır (Bayat, 2012: 24). Kadın, bu halklarda ilk ecdadı doğuran olması, aile ve toplumdaki statüsünden dolayı kutsal sayılmıştır.

Şamanlık kurumunun ve şamanlığın, sözlü kültür yaratmaları arasında önemli bir yer tutan destanlara da konu olduğu bilinmektedir. Bu dünyayı ve öte âlemi Şamanist dünya görüşüne göre algılamaya çalışan bir toplumun ürünü olan Maaday Kara destanı bu açıdan ele alındığında, üzerinde çalışılmayı bekleyen zengin bir kaynak olarak karşımızda durmaktadır. Altay Türklerinin kültür hayatının yönlendiricisi, bir diğer tabirle yol gösterici konumunda olan şamanlık kurumunun ve kadın şaman fenomeninin, Altay Türklerinin destanı Maaday Kara'da önemli bir kadın kara şaman tipi olan Abram Moos Kara Taacı karakteri üzerinden tartışılacağı bu çalışmada, Türk sosyo kültürel hayatında geçmişten günümüze kadın şamanların yeri ve işlevi konusu yine ele alınıp tartışılacak konular arasında yer alacaktır. Tipler sosyal bakımdan içinde var oldukları toplumun kıymetlerini, retlerini ve kabullerini temsil etmektedirler. Toplumların, geçmişlerini ve de geldikleri noktayı daha doğru okumaları adına, özellikle sözlü anlatı geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan destanların bu bağlamda ele alınması büyük önem arz etmektedir.

Altay Türklerinde Şamanizm İnancı

Tunguzca'dan Rusçaya ve Rusça yolu ile de Batı ilim dünyasına aktarılan "şaman" kelimesine karşılık olarak Türkler "kam" kelimesini kullanmışlardır (Köprülü, 1981: 67; İnan, 1986: 74; Eliade, 1999: 539; Demir ve Akgün Çomak, 2009: 15; Radloff, 2010: 108-109; Şener, 2010: 23-26; Mandaloğlu, 2011: 112). Yine bu kelimeye karşılık olarak Yakutlar "oyun"; Çuvaşlar "yum"; Kırgız ve Kazaklar "bakşı", "baksı" veyahut "bahşı"; Uygurlar "kam", "kaman", "perihon", "cinkeş", "bahşı" ve "dahan" kelimelerini kullanmışlardır (İnan, 1986: 74; Öger ve Gönel, 2011: 234-235; İnyet, 2013: 43). Moğollar ise, Şaman kelimesi yerine bilgin ve büyücü anlamlarına gelen ve Türkçedeki "böğü" kelimesinden alındığı sanılan "böge", "buge" veya "büü" kelimelerini kullanmışlardır (İnan, 1986: 74; Eliade, 1999: 22; Roux, 2002: 66-67; Demir ve Akgün Çomak, 2009: 15).

Gelecekte haber vermek; büyü ve efsun yapmak; gizli âlemleri dolaşarak değişik mekânlarda bulunan ruhları çağırarak; iyi ve kötü ruhların dengesini sağlamak; ruhlara kurban sunmak; ruhlarla temasa geçerek aracı olmak; ilaç ve merhem yaparak hastaları tedavi etmek; ölünün ruhunu öbür dünyaya göndermek; av esnasında şanssızlığı ortadan kaldırmak; dinsel ve törensel inanç sistemini yürütmek; yeri geldiğinde yağmur duası ve şifa duası yapmak; kısırlık ve zor doğumlarda yardımcı olmak ve adak kurbanlarını Tanrıya ulaştırmak gibi vazifeleri yerine getirmekle kendilerini yükümlü hisseden şamanlar, "Ak Şaman" ve "Kara Şaman" olmak üzere iki guruba ayrılmaktadırlar (İnan, 1986: 83; Eliade, 1999: 553; Demir ve Akgün Çomak, 2009: 47-50; Baldick, 2010: 3-7; Hoppal, 2012: 35; Perrin,

2013: 96-98). Ak şamanlar şaman cübbesi ve külahı taşımazlar, davul kullanmazlar. Kötü ruhlara ayin yapmazlar ve kanlı kurban vermekten sakınırlar. Fakat ak şamanlar halk tarafından çok sayıldıkları halde kara şamanlar kadar iş görmezler. Ayin ve dua yaptırmak için halk daha çok kara şamanları tercih etmektedir. Bunun temel sebebi, halkın karanlık dünyanın güçlerinden korkması ve onların kötülüklerinden kara şamanlar vasıtasıyla korunmak istemeleridir (İnan, 1986: 84).

Antropologların yapmış oldukları alan çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda ve de yeryüzündeki inanç sistemleri genel olarak incelendiğinde, Şamanizm için, insanlığın en eski inanç sistemlerinden biridir (Vogel, 2012: 65-66), görüşüne varmak kanaatimizce yanlış olmayacaktır. Şamanizm, bir dini inanıştan ziyade merkezinde bir şamanın yer aldığı, kendine has inanç ve ritüelleriyle farklı formları bulunan vecde dayalı bir yöntemdir (Güngör, 2010: 325). Sık sık Şamanizm'in Altay halklarının, ilk Asyalıların ve başka halkların eski dini olduğu söylenir ama Şamanizm bir din değil, bir tekniktir (Roux, 2014: 59). Fakat Şamanizm bir din olmamakla birlikte Altay Şamanizmi söz konusu olduğunda dini bir karakter de arz etmektedir. Çünkü Güney Sibirya Türklerinin Köktürklerden itibaren bilinen Gök Tanrı dinini Şamanizmle sentezlemişlerdir. Şamanizmin mevcut dinler içine kolaylıkla sızabildiği ve o dinin özelliklerini de bünyesine katabildiği bilinen bir husustur (Potapov, 2012: 356). Altaylı folklor araştırmacısı Nadya Yuguşeva, Şamanizm inancının tarihi geçmişine gönderme yaparak, bu inanç sisteminin neredeyse gökyüzüyle, ayla, güneşle ve yıldızlarla yaşıt olduğunu ifade eder (Yuguşeva, 2001: 202). Şamanizm inancının nasıl ortaya çıktığıyla ilgili olarak temel görüş, doğa koşullarının oldukça ağır ve sert geçtiği coğrafyalarda ilk önceleri insanların üstün bir varlığa ya da tanımlayamadıkları ve korktukları güneş, ay, yıldız, büyük ve öldürücü hayvanlar, gök gürültüsü, şimşek çakması, fırtına, sis, bulutlar, büyük ağaçlar, sular, tepeler, dağlar, taşlar, ulaşılamayan kayalar gibi doğa varlıklarını zamanla kutsala dönüştürerek kültler oluşturması, şeklindedir (Demir ve Akgün Çomak, 2009: 12).

Yapılan araştırmalarda bugün için bile dünyanın değişik topluluklarında ve kabilelerinde Şamanizm inancının varlığını koruduğu bilinmektedir (Arıt, 2013: 23-24; Perrin, 2013: 19-22). Şamanizm ile iklim ve doğa şartları arasında çok sıkı bir ilişkiden söz etmek mümkündür. Bu bağlamda yaşanan coğrafi şartlar Şamanizm ve pratiklerinde belirleyici bir işleve sahip olmuştur. Mesela, Kamçatka Yarımadası'nda Sibirya Şamanizm'inde yükseltelerin, göllerin ve uçsuz bucaksız coğrafyanın etkisi hemen seçilmektedir. Yine Amazon bölgesinde ise, büyük ağaçlar ve ormanların Şamanist yansımalarına rastlanmaktadır (Demir ve Akgün Çomak, 2009: 11-14). Altay Türkleri bu bağlamda her vadinin, dağın ve nehrin ruhu olduğuna inanırlar. Altay Türkleri suya büyük saygı gösterir ve su ruhundan çok korkarlar. Güneş battıktan sonra nehirden su almazlar. Eğer gece vakti nehirden su

almak icap ederse, bu işi nehrin ruhunu rahatsız edip uyandırmadan, çok sessiz biçimde, dua ederek ve yine nehrin akış yönüne doğru suyu alarak yaparlar (Yuguşeva, 2001: 209).

Bu inanç sistemi aynı zamanda Türklerin İslam inancını benimsemeden önceki sosyal hayatında önemli bir yere sahipti. İslam öncesi Türklerde, Şamanizm inancının temel doktrinleri doğaya tapınma, doğaüstü güçlere ve ruhlara inanma esasına dayanmaktadır. Şamanizm'e göre, gökyüzünde iyi ruhlar, yeryüzünde insanlar ve yeraltında da kötü ruhlar yaşamaktadır. Evren iyi ve kötü ruhların mücadelesine sürekli bir şekilde tanıklık etmektedir. Gökyüzü ve yeraltı arasında yani yeryüzünde yaşayan insanlar bu iki boyut arasında denge kurmak zorundadırlar (Yörükân, 2013: 13-18). Şaman da bu dengeyi sağlamakla yükümlü din adamıdır. Şaman sadece toplumdaki din işleriyle uğraşmaz. Şamanların doğaüstü güçleri olduğuna inanılır. Şaman hastaları iyi eder, ölen kişilerin ruhlarının diğer dünyaya göçü esnasında onların ruhlarına refakat eder, dinsel törenleri yönetir, büyüler yaparak gelecekte haber verir (Demir ve Akgün Çomak, 2009: 47-50).

Şaman kendine mahsus kullandığı özel tekniklerle kendinden geçme halinde, ruhunun göklere yükselmek, yeraltına inmek ve orada dolaşmak için bedeninden ayrıldığını hisseden bir trans ustası gibidir. Şamanın derin sezgileri ve geniş bir hayal gücü vardır. Şaman trans esnasında yeraltı ve gökyüzü boyutlarını gezdiğine, oradaki ruhların yaşamlarına şahitlik ettiğine, şeytanlar, kötü cinler ve perilerle ilişki kurduğuna, ölümler diyarına giderek orada ölümlerle görüşebileğine, arzu ettiğinde yardımcı ruhları davul ve tefi aracılığıyla yardıma çağırabileceğine inanır (Bayat, 2012: 22; Perrin, 2013: 116-119). Bu bağlamda şamanın esas fonksiyonu, "görmek", "anlamak" ve "iletmektir". Şaman toplumun sadece fiziki sağlığından değil, aynı zamanda manevi dünyasından da mesuldür (Bayat, 2013: 23). Şaman kendinden geçinceye, yani tanrılarla ve ruhlarla iletişim kurana kadar, zıplar, sıçrar, hayvan sesleri çıkarır, söylenir, yalvarır, yerlerde sürünür, bazen de bayılarak düşer. Şamanın bu okuduğu hayır dualara "alkış" denir. Şamandan alkış alan kimse dileklerinin yerine geleceğine inanmaktadır (İnan, 1986: 80). Şamanizm inancına göre gerçek şaman hokkabaz değildir. Şamanın en büyük vasfı vecd ve istiğrak (ekstaz) haline gelebilmesidir (İnan, 1986: 80).

Altay Türklerinin Şamanizm inancında şamanlık bireyin sonradan kazandığı veya hak ettiği bir meslek ya da statü değildir. Şaman olacak kişinin yine şaman olan bir soya mensup olması gerekmektedir (Eliade, 1999: 39). Şaman olacak kişi daha küçük yaşlarda gelecekte şaman olacağına işaret eden bir takım fizikî ve ruhî belirtiler taşır. Geçmiş ata ruhlarından biri, şaman adayına musallat olarak onu

şaman olmaya zorlar. Bu bir tür sinir ve ruh değişikliği ya da hastalığı olup, şaman adayını genellikle yirmi-otuz yaş arası yakalamaktadır (Şener, 2010: 26-32; Hoppal, 2012: 22; Yuguşeva, 2001: 204). Altay Türkleri bu durum için “töz basıp yat” (ruh basıyor) ifadesini kullanırlar (İnan, 1986: 76). Ayrıca Şamanizm’de şaman adayları kendilerini açlığa, karanlığa mahkûm ederek sembolik ölümü yaşamışlardır. Bu uygulama, gönüllü bir uygulamadır ve tasavvuftaki “çile” ile örtüşmektedir (Aça, 2004: 10). Şaman olacak kişi, tecrübeli bir şaman nezaretinde Şamanlıkla ilgili ilk bilgilerini edinmeye başlar. Tecrübeli şaman ona okunacak duaları, ruhların adlarını, silsilesindeki büyük şamanların ve ruhların şecerelerini, ayin ve törenlere ait kaideleri öğretir Aday, tecrübeli şamanın denetimi altında “kam bakışı toy” denilen bir sınava tabi tutulur ve arkasından şaman olma yetkisini alarak pratikte de törenlerde ve âyinlerde görev almaya başlar (İnan, 1986: 76).

Şamanın ayinlerde kullanmış olduğu özel giysisi kendi başına bir kutsallığın görünürleşmesi ve dinsel bir kozmografya oluşturmaktadır (Eliade, 1999: 175; Lvova-Oktyabrskaya vd., 2013: 204). Şamanlar ve de özellikle Altay şamanları bu törenler ve kutlamalar esnasında her parçası, maddesi ve şekli ayrı bir varlığın sembolü olan özel giysiler giymektedirler. Ayrıca başlarına külah ve yüzlerine birer maske takarlar. Her biri farklı anlamlar içeren sembollerle bezenmiş davullarını ve teferini çalarlar (Radloff, 2010: 119-127; Şener, 2010: 34-42). Altay şamanları cübbe ve davullarını kendi arzu ve isteklerine göre seçme özgürlüğüne sahip değillerdir. Bu seçimde, hizmetlerinde buldukları ruhun emir, istek ve ilhamı etkilidir. Cübbe ve davulun özellikleri, şekli ve süsleri bütün teferruatıyla bu ruhlar tarafından tarif edilir. Yine inanışa göre, ruhların isteklerinden en ufak bir nesne eksik olursa bu cübbe ve davul ayin yapmaya yaramayacaktır (Radloff, 2010: 127).

Şamanın cübbesine Altay Türkleri “manyak” demektedir. Şaman bu cübbeyi ancak âyin yaparken giyer. Şaman adayı olan kişi ise, adaylık süresi boyunca cübbe giymeyerek âyinleri günlük elbisesiyle yapar (İnan, 1986: 92; Potapov, 2012: 23). Şamanın giyeceği cübbenin ana bölümünü maral ve beyaz koyun derisinden yapılan bir ceket oluşturmaktadır. Diğer detay parçalar bu ceket üzerine dikilmektedir. Bu parçalar, şamanların ruhlar dünyasında bulunduğunu tahayyül ettikleri bütün varlıkların sembollerinden müteşekkildir. Altay şamanlarının kullandıkları cübbelerinin yakalarında sıralanan dokuz küçük kukla Ülgen’in dokuz kızını, küçük cübbeler onların elbiselerini, demir ve diğer madeni şeyler ise küpelerini temsil etmektedir. Yine cübbenin üzerinde bulunan küçük yay ve çingiraklar kötü ruhlarla yapılacak olan mücadelede silah olarak kullanılmaktadır. Yine cübbe üzerindeki diğer hayvan figürleri şamanın ruh dünyasındaki kötü ruhlardan korunmak amacıyla bir detay olarak dikkat çekmektedir (İnan, 1986: 92; Eliade, 1999: 183-184; Lvova-Oktyabrskaya vd., 2013: 204; Guliyeva, 2014: 70-72).

Altay Şamanizm inancında davul birçok açıdan işlevsel bir enstrümandır. Altay Türkleri şaman davuluna “tüngür”, “tunur”, “tür” ya da “tünür” demektedir (İnan, 1986: 93; Gömeç, 1998: 43; Radloff, 2010: 127). Davul, âyin esnasında şaman için bir taşıt vazifesi görmektedir (Eliade, 1999: 199-200). Şamanın ruh dünyasında davul kimi zaman büyük denizleri ve gölleri aşmak için bir kayık, kimi zaman da gökyüzünde özgürce uçmasına imkân tanıyan binilecek kuş işlevini görmektedir. Altay şamanlarının kullanmış oldukları davulların üstünde birçok sembolik resim ve işaretler mevcuttur. Davul üzerindeki ebekuşağı Şamanist inanç sisteminde kutsal kabul edilmektedir. Yine davul üstünde geyik, ay, güneş, yıldız ve bazı ruhları tasvir eden resimler ve semboller bulunmaktadır (İnan, 1986: 95-96; Radloff, 2010: 127).

Ak Şaman ve Kara Şaman Kavramları Üzerine

Çalışmada daha önce de ifade edildiği gibi, Altay Türklerinde şamanlar genellikle “ak kam” ve “kara kam” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yakutlarda ise şamanlar, “ayı oyun” ve “abası oyun” şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Czaplicka, 1914: 24; İnan, 1986: 83). Bu ayrım, Buryatlarda ise, “ak şaman” (sagani bö) ve “kara şaman” (karain bö) şeklindedir (Eliade, 1999: 217). Yine bu ayrım, Uygurlar arasında, “ak yoldakiler” ve “kara yoldakiler” şeklindedir (İnayet, 2013: 45). Ak şamanlar, yalnız göğe ve başta aydınlık âleminin hâkimi Ülgen’e tören düzenler ve yine sadece iyi ruhlarla münasebet kurarlar. Kara şamanlar ise, yalnızca yer altının korkunç ruhunu temsil eden Erlik için tören düzenler ve yine yer altı ruhlarıyla münasebet kurarlar (Radloff, 2012: 118). Altay Türklerinde, sadece ak şamanlık veya sadece kara şamanlık yapan şamanların yanında, bazı şamanların hem gök, hem de yeraltı ruhları için, her iki şamanlığı da yaptığı bilinmektedir (Radloff, 2012: 119).

Bu iki şaman tipini genel olarak kıyafetlerinden kolayca ayırt etmek mümkündür. Mistik ve gösterişli bir karaktere sahip kara şaman giysisine göre ak şamanların giysisi daha az gösterişli ve sadedir. Altay şamanlık geleneğinde, ak şamanlar genellikle beyaz, kara şamanlar da mavi renk elbise giymektedirler. Yine Buryatlarda, ak şamanların elbiseleri beyaz, kara şamanlarındaki mavi renklidir (Güngör, 2010: 327). Uygur kadın şamanlarının beyaz ve mavi elbiseler giyinmeleri de bu bağlamda anlamlıdır (İnayet, 2013: 45). Ayrıca, Altay Şamanizm kurumunda ak ve kara şaman teriminin olmasına karşın şamanlar, “manyak yok kam” (tören kıyafeti olmayan kam) ve “manyaktu kam” (kıyafetli kam) olarak ayrılırlardı (Potapov, 2012: 325).

Altay Şamanizm kurumunda, şamanların ak ve kara şeklinde ayrılmasının kanaatimizce temel nedeni, Altay Şamanizm panteonunun bir sonucu olsa gerektir. Altay Şamanizm kurumunda kâinat üç farklı kategoride ele alınmaktadır. Şamanist inanca göre, gökyüzünde insanlara karşı iyi olan tanrı ve ruhlar yaşamaktadır. Gökyüzünün baş tanrısı Ülgen kabul edilmektedir. İnanişaya göre Ülgen kendisine karşı saygısızlık yapanları cezalandırmaktadır. Şamanizm inancına göre yine yeryüzünde doğadaki çeşitli nesne (dağ, nehir, göl vb.) ve doğa olaylarının (rüzgâr, ateş, yağmur, şimşek vb.) iyeleriyle, ölen kamların ruhları ve hastalıkların iyeleri yaşamaktadır. Bu karakterler insanlara en yakın olanlardır. Şamanın müdahalesi olmadan da sıradan insanlar bu ruhlara içki ve yemek ikram ederek ve adlarıyla çağırarak, kendi dilek ve dualarını iletebilmektedirler. Altay Şamanizm kurumunda telakki edilen mekânlardan biri de yeraltı dünyasıdır. Yeraltı dünyasının hâkimi ise Erlik'tir (Potapov, 2012: 287; Lvova-Oktyabrskaya vd., 2013: 104-117). Yeraltı dünyasında yeryüzünde hayat süreleri biten insanlar yaşamaktadır. Onların evleri, hayvanları, kendilerine gerekli eşyaları vardır (Alekseyev, 2013). Burada eşyadan kasıt yeryüzündeki cenaze töreni sırasında insanla beraber gömülen eşyalardır (Lvova-Oktyabrskaya vd., 2013: 114).

Potapov, Buryat inançlarına göre, kara şamanların ruhlarının Erlen Han'ın yanında eğitim gördüğünü ve yine Altay efsanelerinde ilk kamin şamanlığı Erlik'ten öğrendiğini fakat efsanelerde şamanın kara mı yoksa ak mı olduğu hakkında bir bilgiye rast gelmediğini ifade etmiştir (2012: 305). İlk şamanın Erlik'in yanında eğitilmesi ve Erlik'in de ölümlerin de diyarı olan yeraltı dünyasının hâkimi olduğu düşünüldüğünde ilk şamanın kara şaman olması kuvvetle ihtimaldir. Potapov, Altay şamanları arasında yapmış olduğu alan çalışmalarının sonucunda Erlik tarafından eğitilen ilk şamanın adının "Yangara" olduğunu ifade etmektedir (2012: 361). Yangara kelimesi "kara inanç" (yang-inanç, kara-kara) anlamına gelmektedir (Potapov, 2012: 361). Erlik tarafından eğitilen ilk şamana bu adın verilmesi, kara şamanların kökenleri hakkında bizlere önemli ipuçları sunmaktadır.

Altay Türklerinde Kadın Şamanlar

Altay Türk Şamanizm'inde kadın ve erkek şamanlar bir sınıf oluşturmazlar. Mensubu oldukları boy, oymak ve yerleşim biriminin üyesi olarak halk içinde yaşamlarına devam ederler. Onları diğer insanlardan üstün kılan tek zaman aralığı âyin esnasındaki ekstaz durumudur. Ekstaz hâli geçen şaman, diğer kişiler gibi hayatına devam etmektedir (İnan, 1986: 79). Bununla beraber, Altay Şamanist inanç sisteminde kadın şamanların özel bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. Altay Şamanist geleneğindeki birçok emare şamanlığın eski devirlerde daha çok kadınlara mahsus bir sanat olduğuna işaret etmektedir. Mesela Şamanist dünya görüşüne bağlı birçok ulusta geleceği bilen ve gaipten türlü haber verme yeteneğine sahip olanlar

genellikle kadın şamanlardır. Bu kadın şamanların kehanetleri genellikle tahakkuk etmektedir (İnan, 1986: 90). Bu durum özellikle iptidaî dönemlerde kadın şamanların toplumda oynadıkları rolü göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Doğüstü güçlere sahip olduğu düşünülen kadın şamanlara karşı Altay Türklerinde her zaman saygı ve korku karışımı bir ikileme yaklaşmıştır. Kadın şaman her ne kadar toplumun bir ferdi olsa da statüsü bakımından cinsiyet üstü bir durum sergilemiştir. Türklerde aile içi ve aile dışı ilişkilerde söz sahibi olan kadınlar özellikle paleolitik dönemde toplum içinde daha etkin bir durumdaydı (Bayat, 2010: 44-45). Sibirya'da yapılan alan çalışmalarında erkek şamanların yanında ilk zamanlardan beri kadın şamanların da yer aldığı tespit edilmiştir. Yine bu alanda yapılan çalışmalara göre, şamanlık görevini başlangıçta kadınlar üstlenmiştir; çünkü Şamanizm önce, tüm önemli görevlerin kadınlar tarafından gerçekleştirildiği anasoylu ve hatta anaerkil toplumlarda ortaya çıkmıştır. Altay bölgesindeki Türkler arasında Şamanizm'in kadın kökenli olduğu varsayımını desteklemek üzere bir başka kanıt daha ileri sürülmüştür. Buna göre, Altay Türkleri kadın şamanları tanımlamak için aynı adı "odigon" ya da "udagan"ı kullanırken her biri erkek şamanı adlandırmak üzere farklı bir isimden yararlanmışlardır (Perrin, 2013: 91-93). Yine Paleo Altay Türkleri arasında kadın şamanların, erkeklerden daha çok şamanlık vergisi alabilmeleri şamanlığı başlangıç itibarıyla kadın eksenli kılmaktadır (Bayat, 2012: 22).

İlk şamanların kadın olduğuna dair bir başka delil ise, yine kadın Şamanlık kurumunun bir kalıntısı olan cinsiyet değiştirme ya da erkek şamanın kadın elbisesi giymesidir. Bazı halklardaki şamanlık temelinde cinsiyet değişimi, Koryak ve Çukçilerde büyük oranda kıyafet değişimine dönüşmüştür. Bu halklardaki bazı güçlü erkek şamanlar, kadın şamanların güçlü olduğu algısından hareketle gücüne güç katmak, toplumda saygın bir yer edinmek amacıyla kadın kıyafetleri giyerler, davranışlarında efeminen tutumlar geliştirirler. Koryak ve Çukçilerde erkek şamanların kadına dönüşmesi yaygınken, kadın şamanların erkeğe dönüşmesi ender görülen bir durumdur (Yolcu, 2012: 186). Şamanizm konusundaki çalışmalarıyla tanınan Mircea Eliade de, niçin bu kadar çok erkek şamanın Moğolistan'dan Afrika'ya varıncaya kadar, alışıl gelmiş kadın giysisi giydiğini ve diğer kadın cinsi davranışı takındıklarını ilk şamanın kadın olduğuna bağlamaktadır (Eliade, 1999). Fakat tarihî süreç sonucunda ilk şamanlık kurumunun mutlak hâkimi olan kadınların toplum içindeki yeri daha da zayıflamış ve sosyal yaşamda daha da pasif bir konuma itilmişlerdir.

İlk şamanın kadın olduğu fikrini destekleyen en önemli tezlerden biri de, kadınların doğurganlık özelliğinden hareketle ebelik kurumu üzerine merkezleştirilmiştir. Ebelerin bebeğin doğumunu sağlama deneyimi bulunmaktadır ve genellikle hayatlarının bir döneminde kendileri de hamile kalmış ve doğum yapmışlardır. Milyonlarca yıldır süregelen bu çifte deneyim ebelere hamilelik, doğum, çocuk bakımı konularında geniş bir bilgi birikimi kazandırmıştır. Bu birikim, bir şeyler yanlış gittiğinde ya da biri yaralandığında ya da hastalandığında nasıl hareket edileceği türünden bilgileri de bir şekilde içermiştir (Vogel, 2012: 65). Konu bu bağlamda ele alındığında, kadın şamanlık kurumunun mantıksal kökenini ebelik kurumuyla ilişkilendirmek mümkündür.

Altay Türklerinin Destancılık Geleneği ve Maaday Kara Destanı

Halk bilimi disiplini içerisinde bir tür olarak “destan”ı, yine türün yaratım ve aktarım, şekil ve yapı, içerik ve konu ve de işlev özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda, popüler bir anlatı çevresinin içinde doğan, gerçek veya kurmaca olağan üstü ve mitolojik kahramanların maceralarını şiir veya şarkı diliyle ve çoğu zaman bir müzik aleti eşliğinde anlatan, unutulmuş bir şair tarafından yaratılan fakat şairin maceranın içinde duygu ve eylem olarak yer almadığı, kendine mahsus zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde dinleyenleri başta eğlendirmek, rahatlatmak, eğitmek, öğüt vermek, sosyal normları genç nesillere aktarmak ve toplumsal değerleri güncelleştirmek gibi işlevleri olan edebî yaratımdır (Oğuz, 2004: 6; Çobanoğlu, 2003: 17; Aça ve Ercan, 2004: 131), şeklinde tanımlamak mümkündür.

Türk destan envanteri içerisinde Sibiryada yaşayan Türk boylarına ait destanlar sayısı, muhteva ve motifleri bakımından önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bu destanlar taşıdıkları mitolojik unsurlarla oldukça zengindir (Dilek, 2010: 46). Altay Türklerinin destancılık geleneğinde, edebî bir tür olarak “destan” ve “masal” terimlerine karşılık olarak “çörçök” terimi kullanılmakla beraber, sadece “destan” için “kay çörçök” ve “kaylap aydar çörçök” terimleri kullanılmaktadır (Ergun, 1997: 19-20; Gürsoy Naskali, 1999: 22; Aça, 2011: 2). Yine Altay destancılık geleneğinde, “topşuur” ya da “jadagan” adı verilen bir enstrüman eşliğinde destanı icra eden, bir diğer tabirle aktaran kişi için de “kayçı” ifadesi kullanılmaktadır. Kayçı terimi, diğer Güney Sibiryada Türk toplulukları arasında “destan anlatıcısı” anlamında kullanılmaktadır (Aça, 1998: 7). Kayçılar, özel gırtlak yapısı ve ses yeteneğine sahip çocuklardan seçilir ve bu kişiler usta bir kayçı tarafından uzun bir eğitim sürecine tabi tutulurdu (Gürsoy Naskali, 1999: 22-23). Ayrıca, kayçıların destan anlatabilecek olgunluğa erişebilmeleri için düş görmeleri, Altay destancılık geleneğinin önemli bir unsurudur. “Kayçı” adayının rüyasına destan kahramanı ya da “tayga eezi” gelerek

ona destanı öğretmektedir. "Kayçı" bu yolla mensubu olduğu topluluk tarafından kutsal kabul edilmekte ve dolayısıyla büyük saygı görmektedir (Aça, 2011: 2).

Altay destancılık geleneğinde kayçıların en dikkat çeken yönleri muhakkak ki destanları icra biçimleridir. Kayçılar, destanı icra ederken özel bir gırtlak ezgisi kullanarak âdeta destanın ruh dünyasını dinleyiciye ve izleyiciye aktarma çabası içerisinde olurlar. Kayçı destanın ruh dünyasını karşısındaki dinleyici ve izleyici gurubuna aktarırken özellikle drama tekniğini de çok iyi kullanmaktadır (Dilek, 1998: 309-310). Kayçı destana başlamadan önce sesinin tonlamasını terbiye eder. Bunu yaparken "oy", "uy" veya "ey" hecelerini kullanır. Bu ses terbiyesinden sonra kayçı, destanı icra ederken kullanacağı enstrümana ya da dinleyicilere hitaben birkaç söz ettikten sonra destana başlamış olur. Yine destanı icra ederken de "oy", "uy" veya "ey" hecelerini doldurucu ses kabilinden aralara yerleştirir (Gürsoy Naskali, 1999: 23).

Altay Türklerinde destan anlatı geleneğinin ayinlerle, ruhlarla, başka bir deyişle Şamanizmle önemli bir ölçüde bağının olduğunu söylemek mümkündür. Şamanın öbür dünyadaki serüvenleri, esrime halinde yeraltına inişleri ve göğe çıkışları esnasında geçirdiği sınavlar, halk masallarındaki kişilerin ve destansı edebiyattaki kahramanların başından geçenleri andırmaktadır. Eliade bu duruma dikkat çekerek, çok sayıda epik konu veya motifin, aynı şekilde epik edebiyatta rastlanan birçok kişi, imge ve klişenin insanüstü dünyalardaki yolculuk ve serüvenlerini anlatan şamanların öykülerinden alınma olabileceğine vurgu yapmıştır (1999: 555). Güney Sibirya'da destancı ve destan anlatımı şamancıl bir temele oturtulmuş gibidir. Destancı avlarda, doğumlarda, evlenme ve cenaze törenlerinde, hasta başlarında, mevsime, üretime ve berekete dayalı törenlerde destan söylemektedir. Şamanist inanca göre destan anlatıcısının destan anlattığı yere kötücül ruhlar girememekte ve destancının anlattığı destanlar kut ve bereket getirmektedir. Bütün bu durumlar Şamanist gelenek ile destan anlatıcılığının kökeni arasındaki bağı göstermesi açısından bizlere önemli ipuçları sunmaktadır. Kimi destan kahramanlarının mücadeleleri, bir şamanın yer altının kötücül ruhlarına karşı verdiği mücadelenin bir benzeridir. Bu durum, Yakut kahramanlık destanlarında çok daha canlı bir şekilde görülmektedir (Ergun, 2013).

Altay Türklerinde kayçıların, avcılar tarafından götürüldükleri avlar sırasında da masal ve destan dinlemeyi seven "tayga iyesi"sini memnun etmek amacıyla masal ve destanlar söyledikleri bilinmektedir. Bu bağlamda "tayga iyesi"sinin, memnuniyetinin ifadesi olarak, destancı ve masalcılara av hayvanlarını sunduğuna inanılmaktadır (Aça, 2007: 7-8). Kutsal ruhlar ya da iyeler tarafından destan

anlatmak amacıyla seçildiklerine inanılan kayçılar etrafında, tıpkı ruhlar tarafından seçilen şamanlar gibi, zengin bir inanış halkası oluşturulmuştur. Anlatıcılara ve anlatılan metinlere yönelik inanışlar, hem anlatıcıların kendileri hem de onların muhatabı olan dinleyici çevre tarafından meydana getirilmiştir. Güney ve Kuzey Sibirya bölgelerinde kayçılar, sadece destan ve masal anlatan sanatkârlar olarak algılanmamıştır. Kayçıların, şamanik özellikler taşıyan kutlu kişiler olduklarına inanılmıştır (Aça, 2007: 11).

Maaday Kara destanı, baştan sona Şamanist bir dünya görüşü üzerine kurgulanmış bir destandır. Destan kurgusu içerisinde yer alan birçok karakter şamanik özelliklere sahiptir. Destan genel olarak, bu Şamanist özelliklere sahip karakterlerin birbirleriyle olan mücadelelerine sahne olmaktadır. Maaday Kara destanı bu yönüyle, “şamanların üstünlük mücadelesi”, bir diğer şekilde ifade edilecek olunursa, “şamanların güç gösterisi” üzerine kurgulanmış bir destandır. Destanın bu kadar Şamanist bir karakter göstermesinde, Güney Sibirya Türklerinin yaşam biçimlerinin ve yaşadıkları coğrafyanın ve de bu durumun bir sonucu olarak ortaya koydukları tefekkür dünyalarının tesiri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Güney Sibirya’daki Türklerin destanları tıpkı küçük bir ailenin hayatı ve hayalleri gibidirler. Yaşadıkları coğrafyanın da tesiri ile yeryüzünde egemenlik hayallerini gerçekleştiremeyen Güney Sibirya Türkleri, bu hayallerini gerçekleştirebilmek için kendilerine yeni bir mekân arayışının sonucu olarak gökyüzünü seçmişlerdir. Bu yüzden ki, Güney Sibirya Türklerinin destanlarında tüm mücadele unsurları gökyüzüyle bağıntılıdır (Ögel, 1996: 432).

Bu dünyayı ve öte âlemi Şamanist dünya görüşüne göre algılamaya çalışan bir toplumun ürünü olan Maaday Kara destanındaki olaylar üç farklı boyutta cereyan etmektedir. Bu zaman boyutlarından biri, canlı, hareketli ve içinde yaşamın sürdüğü, Maaday Kara’nın da içinde yaşadığı orta dünyadır. Yaşadığı yer destanda yeraltı dünyasıymış gibi tasvir edilen ve yeraltı dünyasının tanrısı Erlik Bey’in kızı Abram Moos Kara Taacı ile evli olan Kara Kula da yeryüzü mekânında yaşamaktadır. Destanda esas yeraltı dünyası, Erlik Bey’in yaşadığı ve ölen insanların işledikleri suçlara göre cezalandırıldıkları mekân olarak tanımlanır. Yine destanda bilinmeyen ve destan boyunca üzerinde sıkça durulmayan bir diğer boyut da gökyüzüdür. Bu üç boyut birbirinden farklı olmasına rağmen bu boyutların kapıları birbirine kapalı değildir (Gürsoy Naskali, 1999: 13-22; Bekki, 2007: 57-58).

Maaday Kara destanı temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. Destanın ilk bölümünde destanın başkahramanı olan Kögüdey Mergen doğumundan hemen sonra ileride ülkesine önder olabilmesi ve bu liderlik vasıflarını kazanabilmesi için babası tarafından Altay ormanlarına terk edilir. Bu arada, Kara Kula, Maaday Kara’nın obasına hücum ederek halkını esir eder. Kögüdey Mergen ormanda Altay’ın ruhu

görünümündeki yaşlı bir kadın tarafından korunur ve yetiştirilir. Yetişkin bir yiğit olan Kögüdey Mergen atı sayesinde birçok zorluğun üstesinden gelerek halkını Kara Kula Kağan'ın elinden kurtarır. Destanın diğer bölümünde ise, Kögüdey Mergen'in evlilik için çıkmış olduğu yolculuk ve bu yolculuk esnasında Erlik Bey'in kızı Abram Moos Kara Taacı ile yaşadığı sıkıntılar ve mücadeleler ele alınır. Sevdiği kız Altın Küskü ile evlenen Kögüdey Mergen, sonradan babası Maaday Kara'nın ve annesi Altın Targa'nın canını alan yeraltı dünyasının hâkimi Erlik Bey'i öldürür. Destanın sonunda Kögüdey Mergen ve eşi Altın Küskü halkını gökyüzünden koruyup kollamak için yıldız olup göğe yükselirler (Gürsoy Naskali, 1999: 13-22; Bekki, 2007: 58-59).

Altay Destanı Maaday Kara'da Kadın Kara Şaman Tipi Moos Kara Taacı

Çalışmanın giriş kısmında da ifade edildiği gibi, Şamanist bir dünya algılamasının ürünü olan Maaday Kara destanı içerisinde, şaman tipine örnek gösterilebilecek birden fazla erkek ve kadın karakter vardır. Bu tipler içerisinde en dikkat çekenlerden biri de, çalışmamıza konu edindiğimiz Abram Moos Kara Taacı karakteridir. Abram Moos Kara Taacı karakterinin çalışmamıza konu olarak seçilmesinin temel sebebi, bu tipin özellikle ilk "kadın kara şaman" arketipine ait birçok önemli bilgi ve ipucunu kendinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Bugün için bile eldeki belge ve kaynaklar incelendiğinde kadın kara şamanlarla ilgili çok az bilgi sahibi olduğumuz gerçeği dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu gerçek, bu alanda yapılacak çalışmalarda sözlü gelenekte kuşaktan kuşağa aktarılan edebî anlatımlardaki şaman kadın unsurlarını göz ardı edemeyeceğimizi bizlere hatırlatmaktadır.

Abram Moos Kara Taacı, Maaday Kara destanı kurgusu içerisinde aktif rol alan ve yine destan kurgusu içerisinde diğer destan kahramanları ile devamlı mücadele içerisinde olan kötü karakterli bir tiptir. Abram Moos Kara Taacı, Maaday Kara destanında Altay kadın şamanlarının belki de en kötüsü ve en acımasızı olarak tanımlanmaktadır. Bu tipin destan kurgusu içerisinde bu kadar korkutucu ve acımasız olarak karakterize edilmesi, aynı zamanda destanda iyilik ve kötülüğün mücadelesinde önemli bir işleve de sahiptir. Abram Moos Kara Taacı bu yönüyle kaotik özelliklere sahip bir tiptir. Abram Moos Kara Taacı, Maaday Kara destanında şu şekilde tasvir edilmektedir:

*Kara sürünün ortasında, / Kalabalık yurdun arasında / Dokuz
yaşında kara bir boğa / Sağa sola geziniyordu. / Doksan kulaç*

boynuzu / Mavi göğe kadar uzanıyordu, / Doksan arşın kuyruğu / Donmuş Altay'ı süpürüyordu. / Sol boynuzunda rezilin / Doksan boğanın kemikleri / kurumuştı, / Sağ boynuzunda lanetlinin / Yetmiş bahadırın kemikleri / kurumuştı. / Kara boğaya binmiş / Bir gelinlik kız vardı. / Akağaç kabuğundan eyeri çıtırdıyordu. / Akağaç kabuğundan çizmeleri gıcırđıyordu. / Erlik Bey'in sevgili kara kızı Abram-Moos Kara-Taacı / İdi bu. / Başlığı baykuş tüylerinden, / Kürkü baykuş tüylü bir çuval, / Çuval kürkü savruluyor, / Akağaç kabuğundan davulunu sırtlanmış. / Bakır tencere gibi bakır küpeleri, / Bakır çaydanlık gibi bakır burnu. / Ay pırlıtlı yüzü / Kara kömür gibi / Güneş ışıklı yüzü / Karanlık gece gibi. / Geceler gibi karanlık düşünceli idi. / Genç kız Kara Taacı. / Erlik Bey'in bir tanesinin / Dizginleri ölü yılan, / Kamçısı canlı yılan. / Tıslayarak güler, / Yana eğilip türkü söyler, / Tıslayarak güler, / Tiz sesiyle şarkı söyler. / Hayvanların tümünü / kamçısıyla güder, / Tokmağıyla bütün halka / hükmeder (Gürsoy Naskali, 1999: 127-128).”

Maaday Kara destanında, boynuzlarında bahadırların ve boğaların kurumuş kemikleri bulunan bir kara boğaya binmiş olarak tasvir edilen Abram Moos Kara Taacı, akçağaç çizmeleriyle, baykuş tüylü başlığıyla, zilli tefiyle, ölü yılandan yapılmış dizginleriyle ve canlı yılandan yapılmış kamçısıyla şuh kahkahalar atan ve yüzünden karanlık düşünceler taşıdığı anlaşılan tam bir “kadın kara şaman” prototipidir. Yeraltı dünyasının hâkimi Erlik Bey'in de sevimli kızı olarak destanda tanıtılan ve bilinmeyecek şeyi bilen, duyulmayacak şeyi duyan Abram Moos Kara Taacı, kötülükler diyarının hâkimi Kara Kula ile evlidir. Kara Kula, yeryüzündeki hâkimiyetini daha da güçlendirebilmek için yeraltı dünyasından yeryüzüne yerleşir. Bu yüzden destanda Abram Moos Kara Taacı, kocası Kara Kula'nın zorlamasıyla yedi yıldan beri, yedi kat yeraltı dünyasından koparılmış ve yeryüzünde kocası ile yaşamaya mecbur kalmıştır. Bu yüzden ki, Abram Moos Kara Taacı, geldiğı yeraltı dünyasının birçok sırrına vâkıftır. Abram Moos Kara Taacı'nın bu durumu Maaday Kara destanında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Kara-Kula kağan / Yedi kat yeraltından / Erlik Bey'in sevgili kara kızı / Abram-Moos Kara-Taacı isimli bu kızı / Ayı puslu o yerden / Aylı güneşli Altay'a / Alıp getirdi, / Güneşi puslu o Altay'dan / Güneşli aylı Altay'a / Zorla getirdi, / Yedi yıldır onunla / beraber. / Yedi kat yeraltını / Erlik Bey'in sevgili kara kızı / Çok iyi bilir. / Yeryüzünde olup biteni / Küllü kara boz ata binen / Kara-Kula kağan bilir (Gürsoy Naskali, 1999: 48).”

Bilinemeyeni bilen ve sezilemeyi sezen Abram Moos Kara Taacı, bu kabiliyetini, yer altı dünyasının kötü ruhlarıyla kurmuş olduğu ilişkiler neticesinde elde etmiştir. Yeraltı dünyasının kötü ruhları, Abram Moos Kara Taacı'nın her istediğini yerine getirmektedirler. Yeraltı dünyasının kötü ruhlarının, Abram Moos Kara Taacı'nın emirlerine kayıtsız şartsız uymalarında, onun Erlik Bey'in kızı olmasının büyük bir etkisi vardır. Erlik Bey kızını çok sevmektedir ve bu yüzden yeraltı ruhları, Abram Moos Kara Taacı'nın emirlerini saygı ve korku karışımı bir hisle yerine getirirler. Erlik Bey'in kızına karşı olan sevgisi ve ilgisi yine destan metni içerisinde "Erlik Bey'in sevgili kızı" şeklinde birçok yerde ifade edilmiştir. Oldukça dışa dönük, agresif, saldırgan ve ihtiraslı bir yapıya sahip olan bu tip, bu özelliklerinden dolayı zaman zaman kontrolünü kaybetse de, genel olarak güçlü ve otoriter bir yapıya sahiptir.

İnsanoğlunun bilme isteği, özellikle de gelecekte olacak hadiselerden haberdar olma arzusu birçok edebi yaratmaya konu olmuştur. Genel olarak "kehanet" şeklinde adlandırılması mümkün olan gelecekte haber verme motifi özellikle birçok Altay ve Tıva destanında karşımıza çıkmaktadır (Aktaş, 2011: 45). Maaday Kara destanında, Abram Moos Kara Taacı, Maaday Kara'nın oğlu Kögüdey Mergen'in, kocası Kara Kula'yı yenerek babasının öcünü alacağını bilmektedir. Bilinemeyeni bilen ve sezilemeyi sezen Abram Moos Kara Taacı'nın, Kögüdey Mergen'in, gelecekte neler yapacağı ile ilgili bilgisi, yeraltı ruhlarının kendisine vermiş oldukları haberlere dayanmaktadır. Şamanları, büyücülerden ya da falcılardan ayıran şey, kehanetlerini, geleceği görme ve onu etkileme gücüne sahip olduklarına inanılan yardımcı ruhların yardımıyla yapmalarıdır (Potapov, 2012: 21). Destan kurgusu içerisinde, Abram Moos Kara Taacı'nın olacağını bilmesi şu şekilde anlatılmaktadır:

*Erlik Bey'in sevgili kara kızı / Abram-Moos Kara-Taacı kızı /
Bilinmeyecek şeyi bildi, / Sezilmeyecek şeyi sezdi. / Maaday-
Kara'nın Altay'ında / bir bahadırın / Pamuk yeveli güzel bir
gök boz at / İle birlikte ortaya çıktığını. / Görüp göreceği tek
evladı / Kögüdey-Mergen bahadır / delikanlı. / Gözü onun
ateşli yaratılmış, / Gönlü onun sevdalı yaratılmış. /
Yeryüzünün yetmiş kağanının / toprağından geçti, / Altayların
altmış kağanının / Altay'ını geçti. / Kaynayan zehirli denizi
geçip / geldi, / Bir açılıp bir kapanan dağları aşım / geldi. /
Küllü kara boz at yelesine / yaslanacak, / Kara-Kula yenine
yaslanacak. / Onu doyuran babası için/ Onu sevip okşayan
annesi için / Fazlasıyla öcünü alacak, / Acımasızca yenip
ezecek. / Bağadır oğlanın geldiğini / Biliyordu. / "Kara-Kula*

kağana / Bundan hiç söz etmeyeceğim / Bırak, ak davarı alıp götürsün, / Halkı kurtarsın / Babasının öcünü alsın, / Kara-Kula'yı yensin. / Bahadır delikanlıya varırım, diye / Düşündü. / Yeryüzüne ben alıştım, / Yeraltına bir daha inmem, / Altay'a ben alıştım, / Anama babama bir daha dönmem. / Sayısız sürüsünü varsın alsın, / Anası babası evlerine diri dönsün. / Fazlasıyla öcünü alınca / Bahadır delikanlıya varırım" diye / Düşündü (Gürsoy Naskali, 1999: 130-131)."

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Abram Moos Kara Taacı, Kara Kula'nın sonunun Köğüdey Mergen'in elinden olacağını bilmektedir. İlk zamanlar yeraltı dünyasından Kara Kula'nın zorlaması ile yerüstü dünyasında yaşamaya mecbur kalan Abram Moos Kara Taacı, yerüstü dünyasına alışmıştır ve bir daha kendi anne ve babasının da yaşadığı yeraltı dünyasına dönmek istememektedir. Ayrıca, Kara Kula'nın, güçlü bir bahadır olan Köğüdey Mergen'e yenilecek olması ve Köğüdey Mergen'in yeryüzünün yeni sahibi olacak olması Abram Moos Kara Taacı için bir fırsat olarak görülmüştür. Abram Moos Kara Taacı'nın eşi Kara Kula, aslında çok güçlü ve yine yeraltı dünyasıyla irtibatlı bir karakterdir. Fakat buna rağmen Abram Moos Kara Taacı, gözünde ateş, gönlünde seveda olan ve yeryüzünün yetmiş kağanını yenen, zehirli denizleri geçip açılıp kapanan dağları aşan Köğüdey Mergen'i tercih edecektir. Destan kurgusu içerisinde, bir kadın kara şaman olarak Abram Moos Kara Taacı'nın kendisi gibi kötülüğü temsil eden kendi eşi Kara Kula'nın yerine, yine destan kurgusu içerisinde iyiliğin temsilcisi olan Köğüdey Mergen'i tercih etmesi, bu karakterin duygusal anlamda içine düşmüş olduğu ikilemi göstermesi açısından önemlidir.

Şaman, ayin esnasında Erlik'in kızlarının yanından geçerken kızlar onu kandırıp baştan çıkararak yataklarına alırlar ve bütün töş ve kurbanların kendilerine ait olduğu fikrini benimsetmeye çalışırlar. Eğer şaman onların cilvelerine aldanıp sözlerine kanarsa Erlik ve diğer töşler tarafından ölüm cezasına çarptırılır (Anohin, 2006: 9; Potapov, 2012: 180). Buna benzer bir durum Yakut olonholarında orta dünyanın kaçırılan kadınlarını abaasılardan elinden kurtarmak için alt dünyaya inen destan kahramanlarının başına da gelmektedir (Ergun, 2000). Maaday Kara destanında kendisi de aynı zamanda bir şaman olan Köğüdey Mergen'i kandırmaya çalışan Erlik Bey'in kızı Abram Moos Kara Taacı bu isteğinde başarılı olamamıştır.

Altay şamanlık kurumunda kadın şamanların ayrı bir yerinin olduğu daha önce de ifade edilmişti. Güney Sibiryaya Türk destanlarındaki şahıs kadrosuna bakılacak olursa, diğer Türk destanlarındakilere göre kadın sayısının daha fazla sayıda olduğunu söylemek mümkündür (Aktaş, 2011: 55). Yeraltı ruhlarıyla iletişim halinde bulunan ve zaman zaman yeraltı ruhlarının yönlendirmeleriyle hareket eden bu kadın şamanların gelecekle ilgili kehanette bulunmaları ve Maaday Kara

destanındaki Abram Moos Kara Taacı'nın da yeraltı ruhlarıyla olan iletişiminden dolayı gelecekte olacak hadiselerle ilgili kehanette bulunması şamanlık kurumunda özellikle kadın kara şamanların işlevleri hakkında bizlere önemli ipuçları sunabilmektedir. Günümüzde dâhi, kadın şamanların erkek şamanlara göre daha hünerli ve iş gören konumda olmalarında, bilinemeyeni bilme noktasında gösterdikleri kabiliyet, önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Abram Moos Kara Taacı, kadın kara şaman olarak sadece gelecekte olacak hadiselerle ilgili bilgi edinme becerisine sahip değildir. Ayrıca yaptığı kara büyülerle düşmanlarına zarar verebilme gücüne de sahiptir. Maaday Kara destanı kurgusu içerisinde bir büyücü olarak Kögüdey Mergen'in atına yapmış olduğu büyü şu şekilde anlatılmaktadır:

*Erlık Bey'in sevgili kara kızı / Abram-Moos Kara-Taacı'nın
Yaptığı büyü ile / Yırtıcı dişli gök boz at / Güçsüz düştü. /
Kalça kemiğine kova asılır, / İki gözünün ortasına / Saksığan
yuva / Yapar (Gürsoy Naskali, 1999: 179).*

Altay şamanlık kurumunda kadın şamanların istek üzerine büyü yaptıkları ve özellikle de insanları kötülükten korumak için bu yola başvurdukları bilinmektedir. Abram Moos Kara Taacı, yaptığı büyülerle bu bağlamda iyiliğe değil, kötülüğe hizmet etmektedir. Yine büyücü ve cadı tipi bağlamında konu değerlendirildiğinde, bu tipin Türk Dünyası ve özellikle de Anadolu cadı ve büyücü kadın tiplerin en eski örneklerinden biri olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Bir hastalığı yenecek etkenleri ve bu etkenlerin kullanılma yöntemlerini bularak hastanın sıkıntılarını giderme, iyi etme işi olarak tarifi mümkün olan sağaltma işi ve metodu geçmişten günümüze daha çok bir kadın mesleği ya da işi olarak görülmüştür. Maaday Kara destanında, Abram Moos Kara Taacı, eşi Kara Kula'yı iyileştirebilmek ve onu eski sıhhatine kavuşturabilmek için sağaltma teknik ve yöntemlerini bir şaman anlayışı içerisinde uygular ve Kara Kula'yı iyileştirir. Şamanların bir otacı olarak güç ve yeteneklerine olan inancın, onların özel otacı oldukları ve tedaviyi ilaçlarla değil ruh ve tanrılarla iletişim kurarak gerçekleştirdikleri inancının yaygın olduğu bilinmektedir (Potapov, 2012: 169). Günümüzde dahi Sibiryâ halklarında ilaçlı bilimsel tıbbın yaygınlaşmasına rağmen, şamanların büyümlü tedavi yöntemleri bu bağlamda gelişmiş, değişmiş ve güncellenmiştir ama ortadan kalkmamıştır (Potapov, 2012: 170).

Abram Moos Kara Taacı, bir kadın kara şaman olarak sağaltma konusunda becerikli ve etkilidir. Kadın şamanların cinsiyet bağlamında, erkeklere nazaran

sağaltma hususunda daha becerikli ve iş gören konumunda olmaları nedeniyle geçmişten günümüze daha çok rağbet görmeleri tesadüfî bir durum değildir. Öncelikli olarak kadınların doğurganlık özelliğine sahip olması ve dolayısıyla neslin devamını sağlayacak konumda olmaları toplum içerisinde saygın ve kutsal olarak görülmelerinde en önemli sebeplerin başında gelmektedir (Vogel, 2012: 64-65). Kadınların bu ayrıcalıklı durumları ve bir şifacı olarak iyileştirme konusundaki becerileri, toplum içerisindeki yerlerini bir şifacı olarak geçmişten günümüze daha da belirginleştirmiştir. Paleolitik dönemde “bilge kadın şamandan” orta çağda “avlanan cadılara” ve XIX. yüzyılda “profesyonelleşen hemşirelerden” günümüzde hâlâ eski âdetleri sürdüren “ebelik” kurumuna kadar kadın şifacılar her dönem toplum hayatında önemli bir rol oynamışlardır (Achterberg, 2009). Kadınların iyileştirici gücü ve dişil değerlerin sağaltmadaki yeri ve işlevi noktasında Abram Moos Kara Taacı’yı, destan kurgusu içerisinde önemli bir şifacı kadın kara şaman olarak değerlendirmek mümkündür.

Altay şamanlık kurumunda, şamanların istedikleri zaman şekil değiştirebileceği düşüncesinin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu inanışa göre, şamanın ruhu başka nesne ve hayvanlarda tecessüs edebilmektedir. Bu inanışın izlerini Maaday Kara destanı kurgusu içerisinde takip etmek mümkündür. Abram Moos Kara Taacı’nın güzel bir kız gibi görünerek Kögüdey Mergen’i aldatmaya çalışması destanda şu şekilde anlatılır:

Kıymetli at dedi ki: / “Kөгüdey-Mergen bahadır / delikanlı, / Güzel kıza elini verme. / Bu Erlik Bey’in kıızı, / Şekil değiştirmiş. / Yaşlı kadının elini tut, / Ay Kağan’ın kıızı o, / Kara- Taacı onun şeklini / değiştirmiş” dedi. / Bunu anlayan Kögüdey-Mergen / Silkinip eski şekline döndü. / Otuz bacaklı taş kerevette oturan / Yetmiş yaşına varmış / Kocakarı Cebelek’e yaklaştı. / Çukur gibi elleriyle / Tokalaşıp selamlaştılar, / Bozkırlar gibi avuçlarını / Açıp güzel sözler söylediler. / “Muradıma erdim, dedi. / Arzularım gerçekleşti” dedi. / Bunu gören Kara-Taacı / Hiç kızmamışken kızdı, / Hiç gocunmamışken gocundu. / Silkinip eski şekline dönüp, / Kötü tehditler yağdırdı (Gürsoy Naskali, 1999: 226).”

Abram Moos Kara Taacı’nın güzel ve genç bir kız kılığına girerek Kögüdey Mergen’i aldatmaya çalışması, bir kadın kara şaman olarak istediği zaman neler yapabileceğine güzel bir örnektir. Kögüdey Mergen atının kendini uyarması üzerine Abram Moos Kara Taacı’nın yaptığı oyunu anlar ve hemen oradan uzaklaşır. Bu duruma çok kızan Abram Moos Kara Taacı, tehditler yağdırarak intikam yeminleri eder.

Sonuç ve Değerlendirme

Sözlü gelenek içerisinde yaratılan, yaşatılan ve bu yolla aktarımı yapılan ürünler sadece bir devrin ürünü değildir. Bu ürünler birçok konuda ortak evrensel değerlerin zaman aşımına uğramayan yönlerini de temsil etmektedir. Sözlü anlatı geleneği içerisinde geçmişten günümüze birçok anlatıda tekrar eden ve en eski deneyimlerin izlerini taşıyan unsurların tespiti, geçmişimizi ve geleceğimizi anlamlandırabilmek adına büyük kıymet taşımaktadır. Bu bağlamda, Altay Türklerinin Destanı Maaday Kara'da, kadın kara şaman prototipi ekseninde çalışmamıza konu edindiğimiz Abram Moos Kara Taacı karakteri için, şunları söylemek mümkündür:

Altay Türklerinin Şamanizm etrafında geliştirdikleri inanış ve uygulamalar, Maaday Kara destanına yaygın bir biçimde yansımıştır. Maaday Kara destanı bu yönüyle, tüm Türk destanları içerisinde Şamanist unsurların en zengin biçimde temsil edildiği yaratmalardan biridir. Bu durum, Altay Türklerinin yaşamında Şamanizm inancının yeri ve önemini göstermesi açısından çok önemlidir. Altay Türklerinin destanı Maaday Kara bu yönüyle ve işlediği konu ve de ifade biçimleri bakımından Türk sözlü geleneğinin arkaik özelliklerini kendi bünyesinde taşımaktadır. Maaday Kara destanı mitolojik unsurlar bakımından da oldukça zengindir. Maaday Kara destanında mit, efsane ve masal unsurları birbiri içine geçerek bir bütünlük arz etmektedir.

Şamanist inanç sistemi içerisinde özellikle kadın şamanlık kurumu hâlâ gizemini korumaktadır. Şamanist inancının folklor yaratmalarına önemli bir yansımaları olarak değerlendirilmesi mümkün olan Maaday Kara destanında, genelde kadın şamanlık kurumu, özelde ise kadın kara şamanlarla ilgili çok önemli bilgilere ulaşmak mümkündür. Destan kurgusu içerisinde kadın kara şaman tipini en iyi temsil eden karakterlerden biri Abram Moos Kara Taacı'dır. Abram Moos Kara Taacı, Maaday Kara destanı kurgusu içerisinde karşımıza bir kadın tanrıça, bir büyücü, bir şifacı ve en önemlisi de yer altı ruhlarıyla iletişim halinde olan bir kadın kara şaman olarak çıkmaktadır.

İnsanlığın ilk evrelerinde, toplumsal sınıf ve düzenin "avcılık" ve "toplayıcılık" hayat tarzı ekseninde kendini örgütlediği kabul edilmektedir. Bu hayat tarzının öngördüğü biçimde, avcı erkeğin yanında toplayıcı faaliyeti gerçekleştiren bir kadın vardır. Kadın bu dönemde, bir toplayıcı olarak genellikle erkekle beraber hareket etme kabiliyeti göstermektedir. Bu durum kadının toplumdaki sosyal statüsünü ve işlevini belirlemesi açısından önemli bir unsur olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Sonraki dönemlerde, insanlığın avcı ve toplayıcı toplumdaki tarım toplumuna geçiyle ve bu durumun bir sonucu olarak, daha fazla insan gücüne duyulan ihtiyaçla beraber kadınların toplumdaki statüsü ve işlevi değişmiştir. Avcı ve toplayıcı dönemin dışı dönük kadını, tarım toplumu ile beraber erkek egemen toplumda içe kapanma eğilimi göstermiştir. Eski dönemlerden günümüze avcılık ve toplayıcılığın izlerini hâlâ takip edebildiğimiz Altay bölgesi ve bu bölgedeki insanların bilinçaltı dünyalarının bir yaratması olan Maaday Kara destanındaki bir kadın karakter olarak Abram Moos Kara Taacı'nın destan kurgusu içerisindeki dünyası, bu bağlamda bizlere avcı ve toplayıcı dönemin kadınının toplumdaki işleviyle ilgili önemli ipuçları sunabilmektedir.

Evrenin, dünyanın, insanların, hayvan ve bitkilerin bir bütünlük ve uyum içerisinde idrak edildiği Şamanist dünya görüşü, geçmişten günümüze üzerinde birçok araştırmacının çalıştığı bir saha olagelmıştır. Bu inanç sisteminin somutla soyut evren arasındaki aktarıcısı olan şamanlar, yine bu dünyalar arasında mesajları alan, gören, işiten ve gönderen bir konumda olmuşlardır. Özü itibarıyla ruhlar arası diyalogu ve rehberliği sağlayan bu özel kişiler ve onların ruh dünyaları, dün olduğu kadar bugün de, özellikle evrensel bilgeliğin özünü ve pratiklerini birleştiren bireysel gelişim süreci olarak da görülebilen neo Şamanizm düşüncesi ile birlikte yeniden merak konusu olmuştur.

KAYNAKLAR

Aça, Mehmet (1998). *Kozı Körpeş Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Aça, Mehmet, (2004). "Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis", *Milli Folklor*, S. 62, s. 8-18.

Aça, Mehmet; Ercan, A. Müge (2004). "Anonim Halk Edebiyatı", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Editör: M. Öcal Oğuz, Grafiker Yayınevi, Ankara: 113-118.

Aça, Mehmet (2007). "Güney Sibiryâ Türklerinde Ava Destancı ve Masalcı Götürme Geleneği", *Tübar*, S. 21, s. 7-16.

Aça, Mustafa (2011). "Altay Türklerinin Destanlarındaki Ölüm Teması Üzerine Bazı Tespitler", *Bilig*, S. 59, s. 1-20.

Aktaş, Erhan (2011). "Altay ve Tıva Türk Destanlarında Haber Verme Motifi Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XI/I, s. 45-62.

Alekseyev, N. A. (2013). *Türk Dilli Sibiryâ Halklarının Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya.

Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Çev. Jannet Meyermanova, Zekeriya Karadavut, Kömen Yayınları, Konya.

Arit, Ayşe Nilgün (2013). *Şamanın Kozmik Dünyası: İnisiasyon Seremoni ve Ritüellerle Maya Şaman Öğretisi*, Ray Yayıncılık, İstanbul.

Baldick, Julian (2010). *Hayvan ve Şaman: Orta Asya'nın Antik Dinleri*, Çev. Nevin Şahin, Hil Yayıncılık, İstanbul.

Bayat, Fuzuli (2010). "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın şamanlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı, S. 3, s. 44-51.

Bayat, Fuzuli (2012). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, Ötügen Neşriyat, İstanbul.

Bayat, Fuzuli (2013). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötügen Neşriyat, İstanbul.

Bekki, Selahattin (2007). *Maaday Kara Destanı*, Manas Yayıncılık, Elazığ.

Czaplicka, M. A. (1914). *Shamanism in Siberia*, Oxford.

Çobanoğlu, Özkul (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayıncılık, Ankara.

Demir, Ali Faik; Akgün Çomak, Nebahat (2009). Şaman ve Türk Dünyası, Bağlam Yayıncılık, Ankara.

Dilek, İbrahim (1998). "Altay Türk Kayçılık Geleneği ve Kayçı N. U. Ulaşev", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 5, s. 309-360.

Dilek, İbrahim (2010). "Sibirya Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Bazı Tespitler", Milli Folklor, S. 22, s. 46-85.

Eliade, Mircea (1999). Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.

Ergun, Metin (1997). Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı: Alıp Manaş, Kömen Yayınları, Konya.

Ergun, Metin (2000). Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Gömeç, Sadettin (1998). "Şamanizm ve Eski Türk Dini", PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 4, s. 38-50.

Guliyeva, Minara (2014). Moğol ve Buryat Şaman Tören Kıyafetlerindeki Aksesuar ve Görsel Etkilerin Kadın Giysi Tasarımında Kullanımı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Tekstil ve Moda Tasarım Ana Sanat Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Gün, Nil (2014). İçimizdeki Şaman: Duyguların Simyası, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul.

Güngör, Harun (2010). "Şamanizm", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 38, s. 325-328.

Gürsoy Naskali, Emine (1999). Altay Destanı Maaday Kara, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Hoppal, Mihaly (2012). Avrasya'da Şamanlar, Çev. Bülent Bayram, H. Şevket Çağatay Çapraz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

İnan, Abdulkadir (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

İnayet, Alimcan (2013). "Uygur Şamanları ve Pratikleri Üzerine", Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, S. 1, s. 43-55.

Jeanne, Achterberg (2009). Kadın Şifacılar, Çev. Bilgi Altınok, Everest Yayınları, İstanbul.

Köprülü, M. Fuad (1981). Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Lvova, E.L; Oktyabrskaya, İ. V. vd. (2013). *Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kâinat ve Zaman-Nesneler Dünyası*, Çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya.

Mandaloğlu, Mehmet (2011). "Türk Kültür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi", *TSA*, S. 3, s. 111-122.

Oğuz, M. Öcal (2004). "Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları", *Milli Folklor*, S. 62, s. 5-7.

Ögel, Bahaddin (1996). *Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Öger, Âdem; Gönel, Tuğba (2011). "Uygur Türkleri Arasında Şamanlar ve Tedavi Yöntemleri", *Turkish Studies*, Vol. 6/4, s. 233-247.

Perrin, Michel (2013). *Şamanizm*, Çev. Bülent Arıbaş, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Potapov, L. P (2012). *Altay Şamanizmi*, Çev. Metin Ergun, Kömen Yayınları, Konya.

Radloff, Wilhelm (2012). *Türklük ve Şamanlık*, Çev. A. Temir; T. Andaç; N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul.

Roux, Jean Paul (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Roux, Jean Paul (2014). *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan Özcan, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Şener, Cemal (2010). *Şamanizm: Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini*, Etik Yayınları, İstanbul.

Vogel, Karen (2012). "Female Shamanism Goddess, Cultures and Psychedelics", *Restoration Earth: An Interdisciplinary Journal for the Study of Nature & Civilization*, S. 1/2, s. 64-74.

Yolcu, Mehmet Ali (2012). "Koryak ve Çukçi Şamanlığında Transvestizm", *Acta Turcica*, S. 2-1, s. 174-189.

Yörükân, Turhan (2013). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm, Şamanizm'in Diğer Dinler ve Alevîlik Üzerindeki Etkileri*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.

Yuşeva, Nadya (2001). "Altaylarda Kamlık (Şamanizm) İnancı ve Anadolu'daki Yansımaları", Çev. Sadık Kemal Tural, *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 590, s. 201-210.